

Metodika analýzy sociálního a lidského kapitálu

(pracovní podklad projektu SOFARR, aktivita A0704 „Návrh metod analýzy sociálního a lidského kapitálu, metody kvantitativního zpracování a kartografického zpracování“)

Metodika analýzy sociálního a lidského kapitálu je součástí dílčího cíle DC001 „Geografická analýza vybraných aspektů sociálního a lidského kapitálu“, jehož cílem je analyzovat regionální disparity v úrovni sociálního a lidského kapitálu v České republice. Analýza využívá standardní statistické a kartografické metody a postupy. Výstupy umožní nejen pohled na územní diferenciaci sociálního a lidského kapitálu ale budou i východiskem pro výběr případových lokalit řešených v rámci prací na dílčích cílech DC006, DC007 a DC008.

Příprava metodiky je těsně svázaná s konceptualizací sociálního kapitálu a jeho vlivu na regionální disparity, tj. úkoly řešenými v rámci dílčího cíle DC001 „Konceptualizace ekonomického, lidského, sociálního a kulturního kapitálu, jejich vzájemných vztahů v území a vlivu na regionální disparity“. Přitom zohledňuje zahraniční i domácí studie shromážděné v Elektronické knihovně projektu SOFARR. Zároveň je nezbytným krokem pro finální výběr sady indikátorů a jejich analýzu v rámci DC003. Vlastní návrh metod a postupů byl vypracován v rámci aktivity A0704 „Návrh metod analýzy sociálního a lidského kapitálu, metody kvantitativního zpracování a kartografického zpracování“. V současnosti je metodika konfrontována s diskusemi v rámci DC001 týkajícími se konceptualizace vlivu sociálního kapitálu na regionální disparity a testována na vybraných indikátorech sociálního a lidského kapitálu. Indikátory jsou konstruovány v rámci vytvářené databáze KATALOG (aktivita A0703 „Sběr dat pro analýzu regionálních disparit v úrovni sociálního a lidského kapitálu“). Souhrnné výsledky za tuto etapu výzkumu budou prezentovány v souhrnné zprávě za dílčí cíl DC003 (ukončení k 31.12.2008). V této krátké zprávě k aktivitě A0704 „Návrh metod analýzy sociálního a lidského kapitálu, metody kvantitativního zpracování a kartografického zpracování“ se tak zmíníme o vybraných řešených otázkách. Důraz je přitom kladen na metodiku, diskusi problémů vyplývajících z omezené dostupnosti údajů o sociálním kapitálu, možnostem alternativních řešení a implikacím pro interpretaci výsledků.

Použití statistických a kartografických metod analýzy disparit v úrovni sociálního a lidského kapitálu má několik společných výchozích problémů. Základní otázkou je výběr vhodných indikátorů. V případě lidského kapitálu lze využít široké škály dostupných dat v žádaném teritoriálním průmětu a to včetně velmi detailního. Problematické je však zachycení úrovně sociálního kapitálu a to zejména na nižší než národní úrovni. Základní charakteristiky vlastní existence sociálního kapitálu obsaženého v sítích aktérů (viz konceptualizace v rámci DC001) nejsou totiž šetřené a tak dostupné v patřičném teritoriálním detailu. Intenzivní kvalitativní výzkum připravovaný v rámci dílčích cílů DC006, DC007 a DC008 má tento handicap kvantitativního šetření odstranit využitím odlišných postupů. V rámci DC003 je však nezbytné využít řady nepřímých ukazatelů existence sociálního kapitálu. Jde o charakteristiky vhodných podmínek v nichž dochází k utváření, udržování a rozvoji sociálního kapitálu a také o charakteristiky důsledků sociálního kapitálu. Při jejich zdůvodnění a interpretaci je odkazováno na konceptualizaci vlivu sociálního kapitálu na regionální disparity (DC001). V literatuře přitom existuje značné množství rozporů. Není například dosaženo shody v rozlišení indikátorů lidského a sociálního kapitálu v území. Míra nezaměstnanosti je používána jako indikátor lidského kapitálu (Blažek a kol. 2006) i jako nepřímý indikátor úrovně sociálního kapitálu (Pokorák 2007). Jsme si vědomi, že vzhledem k mnohonásobné a

obousměrné podmíněnosti sociálních jevů je obtížné podchytit reálné podmíněnosti. Nejednoznačnosti obsažené v literatuře na tento problém ukazují. Zohledněním množství existujících studií a jejich závěrů se snažíme tento problém ze značné míry eliminovat. Pracovní hypotézy vzniklé v rámci konceptualizace pak budou potvrzeny reprezentativním šetřením souvislostí mezi aspekty sociálního kapitálu (důvěra, normy, sociální sítě) a lidským kapitálem (vzdělání, profese) s ohledem na teritoriální kontext (DC004), které proběhne v roce 2008. Tím dojde k ověření východisek připravených na základě dosavadních zkušeností. Při volbě indikátorů a jejich konstrukci se snažíme upřednostnit takové, které nám (vzhledem k dostupnosti časových řad) umožní zachytit nejen stav sociálního a lidského kapitálu, ale i dynamiku jeho vývoje v čase. Z hlediska aktuálnosti datových zdrojů je nutné konstatovat zastaralost údajů ze SLDB z roku 2001 a to zejména v případě indikátorů progresivních společenských jevů jako je např. připojení domácností k Internetu. Specifickou pozornost věnujeme relativně nedávným empirickým analýzám ČR (např. Kostecký a kol. 2007, Hallér 2006).

Další metodickou otázkou je volba měřítkové úrovně sledování a kvantitativní a kartografické analýzy jednotlivých indikátorů. Při snaze o zohlednění přirozeného územní rozsahu jevu musíme nicméně zohlednit dostupnost sekundárních datových zdrojů. S problémem nesouhlasu se pak budeme muset vypořádat v interpretaci výsledků analýzy. Výběr měřítkové úrovně sledování teritoriální diferenciace lidského a sociálního kapitálu úzce souvisí s tzv. „problémem proměnlivých územních jednotek“ (modifiable area unit problem, MAUP), tedy s (až úplnou) změnou kartografického vzorce prostorové distribuce jevu nebo úrovně korelace dvou jevů v prostoru v závislosti na změně úrovně agregace (Grasland et al. 2006). V podmínkách Česka jsou možnými úrovněmi sledování kraje, okresy a obce, tedy jednotky NUTS 3 až NUTS 5, přičemž řada dat již není na obecní úrovni vůbec k dispozici. V literatuře často diskutovaný sociální kapitál na úrovni komunity (nižší než obecní úroveň) tak nelze extenzivním kvantitativním výzkumem vůbec hodnotit. Analýzu regionálních disparit v úrovni sociálního kapitálu tak považujeme za jeden z důležitých nicméně dílčích pohledů na studovanou problematiku, který bude doplněn případovými studii v rámci DC006, DC007 a DC008. V předchozích studiích regionální diferenciace Česka byly při analýze na úrovni okresů (Hampel 2005, Štika 2004, Marada 2001) sloučeny metropolitní okresy (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň) se sousedními venkovskými okresy, aby nedocházelo k odtržení městských jader od jejich přirozeného a funkčně integrovaného zázemí. Za vhodnější považujeme využití pracovních mikroregionů, jakožto přirozených územních jednotek, kde může docházet k teritoriálnímu ukotvení některých sociálních sítí (předpoklad, nebylo zatím empiricky prokázáno). Údaje za takové přirozené jednotky je však možné konstruovat pouze agregováním údajů za obce což však znamená vysoké omezení dostupné datové základny. Tyto jednotky však bude možné využít při intenzivním kvalitativním výzkumu v rámci případových studií.

Vlastní kvantitativní analýzy bude využívat obvyklé statistické metody používané pro hodnocení územní diferenciace jevů jako jsou variační koeficient, směrodatná odchylka, Tinino koeficient. Pro zjišťování statistické závislosti se používají metody korelační a regresní analýzy. Pro zjišťování podobnosti jednotlivých územních statistických jednotek v hodnotách různých ukazatelů se používají metody shlukové analýzy. Výsledkem této analýzy je vytvoření relativně homogenních shluků (skupin) jednotek, které bude sloužit jako jeden z podkladů pro výběr lokalit případových studií (DC005).

Výstupem kartografické analýzy bude soubor tématických map úrovně sociálního a lidského kapitálu v regionech Česka. Z hlediska koncepce se bude jednat především o mapy analytické, které budou doplněny syntetickými výstupy (podle vymezení Voženilka 2001). Analytické mapy znázorňují rozmístění objektů nebo jevů v prostoru. Mají nezevšeobecněný obsah a nevyjadřují vzájemné vazby jednotlivých jevů (např. mapa podílu osob s vysokoškolským vzděláním v okresech). Naopak syntetické mapy mají zobecněný obsah, protože znázorňují více prvků nebo jevů v souhrnu a ve vzájemných vazbách. Informace v syntetické mapě jsou vyvozené abstrakcí, generalizací a syntézou vstupních elementárních dat (v našem případě se bude jednat např. o mapu zachycující vztah mezi úrovní lidského a sociálního kapitálu). Vzhledem k použití především intenzitních kvantitativních ukazatelů (vztažených např. k celkovému počtu obyvatel regionu) bude dominantní metodou metoda kartogramu. Při určování počtu a mezních hodnot velikostních stupnic budou respektována příslušná kartografická pravidla (Voženilek 2001).

Navržený soubor indikátorů vychází z rešerše literatury, vlastních úvah a je limitován dostupnými sekundárními zdroji dat. Jde o soubor, který je testován a upravován v souvislosti s aktivitami řešenými v rámci dílčích cílů DC001, DC003 a DC004. Z vybraných ukazatelů bude zkonstruován syntetický ukazatel úrovně sociálního a lidského kapitálu pomocí relativizace hodnot jednotlivých ukazatelů k průměru a jejich vážení z hlediska významnosti.

Indikátory lidského kapitálu

Indikátor	Jednotky	Zdroj	Územní detail
podíl VŠ	%	SLDB	obce
index vzdělanosti	-	SLDB	obce
zaměstnanost ve VaV	%	ČSÚ/RVVaV	kraj
výdaje na VaV	Kč	ČSÚ/RVVaV	kraj
připojení k internetu	%	SLDB	obce
dlouhodobá nezaměstnanost	%	MPSV	obce
podíl vysokoškolských studentů	%	MŠMT (SIMS)	obce

Indikátory sociálního kapitálu

Indikátor	Jednotky	Zdroj	Územní detail
podíl rodáků	%	SLDB	obce
migrační fluktuace obyvatel	%	ČSÚ	obce
počet NNO	N/1000 obyv.	RES ČSÚ	okres
počet OPS	N/1000 obyv.	RES ČSÚ	okres
podnikatelská aktivita	N/1000 obyv.	RES ČSÚ	okres
počet ZŠ	N/1000 obyv.	RES ČSÚ	okres
přítomnost VŠ	N	MŠMT	okres
vlastnictví bytů	%	SLDB	obce
míra kriminality	%	MV ČR, ČSÚ	okres
volební účast (různé volby)	%	Volební statistika ČSÚ	obce
důvěra v prezidenta	%	SDA SoÚ	kraj
důvěra v krajské zastupitele	%	SDA SoÚ	kraj
čtenáři novin	%	SDA SoÚ	kraj
sídla velkých/úspěšných firem	-	Top 100	okres
zdravotní stav obyvatel (prevalence/incidence vybraných diagnóz)	N/1000 obyv.	ÚZIS	okres

Literatura

- BLAŽEK, J. a kol. (2006): Model čtyř kapitálů: nová metoda přípravy rozvojových strategií. *Obec a finance*, 5, s. 52-55.
- GRASLAND, C: (ed.) (2005): The modifiable areas unit problem. ESPON 2006, 63 s.
- HALLÉR, R. (2006): Regionální diferenciacie lidského kapitálu a jeho význam pro regionální rozvoj. Diplomová práce, UK Praha, PřF, KSGRR, 90 s.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. DemoArt, Praha.
- KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., VOBECKÁ, J. (2007) Kraje v české republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád? *Sociologický časopis* 43 (5), s. 911-943.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znak pomocí statistické syntézy. *Geografie-Sborník ČGS*, 106 (1), s. 12-25.
- POKORÁK, M. (2007): Aktivita lokálních a regionálních aktérů na příkladě žádosti o podporu ze Společného regionálního operačního programu. Diplomová práce, UK Praha, PřF, KSGRR, 112 s.
- ŠTIKA, R. (2004): Regionální rozdíly v Česku v 90. letech v kontextu novodobého vývoje. *Geografie-Sborník ČGS*, 109 (1), s. 15-26.
- VOŽENÍLEK, V. (2001): Aplikovaná kartografie I. – Tématické mapy. Univerzita Palackého, Olomouc, 187 s.